

MAIJA BUTTERS

FM

tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto, kulttuurien osasto
maija.butters@helsinki.fi

Kuolema eri maailmankatsomuksissa

Henkilökohtainen menetyks, kriisi yhteisön sisällä vai uuden elämänvaiheen alku? Sekä suhtautuminen kuolemaan että hyvän kuoleman tunnusmerkit riippuvat maailmankatsomuksesta ja kulttuurista.

KIRJALLISUUTTA

- 1 Mikulincer M, Florian V. The complex and multifaceted nature of the fear of personal death: The multidimensional model of Victor Florian. Kirjassa Tomer A, Eliason GT, Wong PTP, toim. *Existential and spiritual issues in death attitudes*. Psychology Press 2013;39–64.
- 2 Wong PTP. Meaning management theory and death acceptance. Kirjassa Tomer A, Eliason GT, Wong PTP, toim. *Existential and spiritual issues in death attitudes*. Psychology Press 2013;65–87.
- 3 Ho DYF. Selfhood and identity in confucianism, taoism, buddhism, and hinduism: contrasts with the west. *J Theor Social Behaviour* 1995;25:115–39.
- 4 Kanervo S, Saarinen T. Kulttuurit keskuudessamme. Turku: Turun kulttuurikeskus 2004.
- 5 Smith JJ, Haddad YY. The Islamic understanding of death and resurrection. Oxford: Oxford University Press 2002.
- 6 Choong KA. Islam and palliative care. *Global Bioethics* 2015;26:28–42.
- 7 Justice C. *Dying the good death: the pilgrimage to die in India's holy city*. Albany: State University of New York Press 1997.
- 8 Thrane S. Hindu end of life: death, dying, suffering, and karma. *J Hospice and Palliative Nursing* 2010;12:337–42.
- 9 Butters M. *Buddhalainen kuolema*. Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry. Tiimalasi 2/2017.

Kuoleman ajatellaan haastavan ihmisen kolmella tasolla. Intrapersonaalisella tasolla kuolema kohdataan henkilökohtaisena, sisäisenä ongelmana ja kriisinä. Interpersoonallisella tasolla kuolema puolestaan uhkaa kuolevan ihmissuhteita sekä suhdetta välittömään elämänpiiriin. Lopulta kuolema näyttäytyy myös transpersoonallisena haasteena, jolloin kuolema haastaa ihmisen suhteessa kaikkeuteen tai transsendenttiin (1,2).

”Hyvä kuolema” ymmärretään usein sellaiseksi, jossa kuoleva on kyennyt kohtaamaan nämä eri tasojen haasteet. Mutta se, mikä olemassaolon taso tai haaste koetaan merkittävimpänä tai vaikeimpana, riippuu kulttuurista. Eri katsomuksissa painotetaan näitä kolmea olemisen tasoa eri tavoin. Merkittävintä kulttuurin kuolemasuhteessa lienee se, miten ”ihminen” käsitellään kyseisessä kulttuurissa; mikä ihminen on ja mikä on ihmisen paikka maailmassa (3)? Eri-laiset ihmiskuvat tuottavat erilaisia kuoleman kuvia.

Nykyistä ”länsimaalaista” kulttuuria voidaan pitää äärimmäisen yksilökeskeisenä. Ihmiselämä nähdään sekulaarina, tämänpuoleisuuteen keskittyvänä henkilökohtaisena projektina, jossa kuolema merkitsee kaiken loppua. Tällaisessa tilanteessa kuolema näyttäytyy usein puhtaana menetyksenä.

Kuten olen omassa väitöstutkimuksessani huomannut, voi yksilöllisessäkin kulttuurissa kuolevaa lohduttaa esimerkiksi ajatus elämän jatkumisesta omassa lapsissa. Myös oman työn merkitys voi nousta tärkeäksi: työn kautta oma kädenjälki jää maailmaan.

YKSILÖ, YHTEISÖ JA IDENTITEETTI

Kollektiivisessa kulttuurissa ihmisen identiteetti rakentuu suhteessa yhteisöön, joka voi tarkoittaa perhettä, sukua, laajempaa klaania tai heimoa (4). Yhteisö on osa ihmisen identiteettiä

ja minuutta – elämän interpersonaallinen taso korostuu yksilön kustannuksella. Tällöin myös kuolema näyttäytyy ennen muuta kriisinä yhteisön sisällä, haasteena olemassa oleville ihmis-suhteille.

Onko henkilökohtainen kuolema helpompi kohdata kulttuurisessa ympäristössä, jossa elämän mielekkäisyys on jo lähtökohtaisesti rakentunut laajempien ihmisverkostojen varaan? Kenties. Uskonnosta riippumatta kollektiiviset kulttuurit tarjoavat jo itsessään yhdenlaisen vastauksen kuoleman haasteeseen: yksilö ei ole merkittävin, vaan ihmisyyden voima on jatkumossa, suvussa, sukupolvien ketjussa. Ehkäpä tästä syystä klassisissa keskiaikaisissa ars moriendi -teksteissä korostetaan sovun rakentamista: anteeksi pyytämistä ja anteeksiantoa kuoleman kynnyksellä.

Maailmanlaajuisesti yksilökeskeinen kulttuuri ja ihmiskuva muodostavat vähemmistön. Suurin osa (70 %) maailman kulttuureista jakaa kollektiivisen ihmiskuvan. Näistä kulttuureista monet tunnustavat transsendentteja voimia, jotka vaikuttavat ihmisen elämään ja kuolemaan. Sairauden ja kuoleman kohdalla kyse on tällöin ensisijaisesti ihmisen ja transsendentin suhteesta. Kuolema merkitsee maallisen ja ajallisen elämän loppua, mutta ennen kaikkea uuden elämänvaiheen alkua.

Kuolemanjälkeisyys tilana tai aikana on tärkeää erityisesti islamissa ja kristinuskossa. Molemmassa vallitsee lineaarinen aikakäsitys, joka heijastuu niin yksilön kuin maailman kohtaloon. Aikojen alussa Jumala loi elämän tyhjästä ja ajan lopussa maailma tuhoutuu ja ihmisille koittaa viimeinen tuomio. Islamilainen eskatologia kuvaa tarkasti kuoleman jälkeisiä tapahtumia. Kuolemassa ihminen poistuu ajallisesta maallisesta maailmasta ja siirtyy eräänlaiseen välitilaan, barzakhin, odottamaan maailmanloppua. Henkilökohtainen eskatologia kohtaa

ihmiskunnan eskatologian maailmanlopussa, jossa Jumala jakaa viimeisen tuomionsa (5,6).

Hyvin toisenlainen maailmankuva on intialaisissa uskonnoissa, joissa vallitsee syklinen aikakäsitys. Paitsi ihmiselämä, koko maailmankaikkeus syntyy ja tuhoutuu syklisesti ad infinitum. Syntymä ja kuolema seuraavat toinen toisiaan yhä uudestaan kosmisessa kierrossa, jota kutsutaan samsāraksi. Ihminen on synty-

Luonnontieteen näkökulmasta yksilön kuolema on väistämätöntä kokonaisuuden jatkumolle.

nyt ja kuollut lukemattomia kertoja. ”Kuolema on kuin riisuisi vanhat käytetyt vaatteet pois”, Intiassa sanotaan. Samsāra on kärsimystä täynnä. Inhimillisen elämän päämääränä nähdäänkin samsārasta vapautuminen ja täydellisen jumalayhteyden saavuttaminen. Vapautumiseen – moksaan – on monia polkuja, joista yksi avau-

tuu kuoleman hetkellä. Hyvä kuolema on sellainen, jossa kuoleva kykenee keskittymään henkiseen harjoitukseensa (7,8).

YKSILÖ KUOLEE, KOKONAISUUS JATKUU

Aina uskonto ei selitä kuolemaa tai vastaa kaikkiin kuolemaan liittyviin kysymyksiin. Mutta tällöinkin kuolemalla on paikkansa elämän kiertokulussa: esimerkiksi buddhalaisuudessa filosofinen ajatus pysymättömyydestä toimii koko uskonnon perustana (9). Uskonnollisessa maailmankuvassa kuolemalle annetaan siis yleensä jokin merkitys tavalla, joka mahdollistaa mielekkään tavan suhtautua myös oman elämän rajallisuuteen.

Mielenkiintoista kyllä, samankaltainen transpersonallinen suhtautuminen kuolemaan voi löytyä myös tieteellisestä maailmankuvasta, jossa ihminen ei elä suhteessa Jumalaan, mutta kosmokseen kyllä. Luonnontieteen näkökulmasta kuolema on yksinkertaisesti osa laajemman organismin kiertoa: yksilön kuolema on väistämätöntä kokonaisuuden jatkumolle.

Tämä voi olla lohdullista. Vaikka ”minä” kuolee – niin elämä jatkuu. ●

